

БІОГРАФІЯ (від **біо...** і **...графія**) — життєпис; відтворення на основі фактів і документів життя та діяльності, історії духовного розвитку особи у зв'язку з суспільними умовами її епохи; спосіб репрезентації в культурі специфіки окремого людського буття. Специфічними ознаками Б. є її цінність для індивіда, людського існування й наявність тексту, що ідентифікує це існування. Прообразом Б. можна вважати історії про богів та героїв у міфології. Біографічні за змістом і документальні за стилем давньоєгипет. надгробні написи про фараонів та їхніх чиновників. Багато «біогр.» історій містить Старий Заповіт, біогр. розповідь про земне життя Ісуса подано у Євангеліях. Антична Б. започаткована історіогр. працями Геродота, Фукідида, Ксенофонта, класич. ознак — предметно-темат. систематизації матеріалу та об'єктивізму висновків — набула у Тацита, Плутарха, Светонія. Середньовічна біографістика — переважно «життя святих». Згодом героями життєписів усе частіше стають світські діячі — полководці, політики, письменники. Світський характер має віршована істор.-бібліогр. література 19 — поч. 20 ст. Особл. різновид Б. становлять автобіографії-сповіді П. Абеляра, Августина, Б. Челліні, Дж. Казанови, Ж.-Ж. Руссо, Й.-В. Гете, О. Вайльда, В. Розанова та ін. (Див. також [Автобіографія](#)). Знач. поширення жанр Б. набув у часи Відродження, розквіту — у 18 ст. (зокрема біографії Карла XII й Петра I, написані Вольтером), тоді ж з'явилася й теорія жанру (С. Джонсон, Р. Норт), визначилася профес. спеціалізація біографів. У 19 ст. створено фундамент. Б.: «Life of Sir Walter Scott» («Життя Вальтера Скотта» у 7-ми т., 1837–39) Д. Локхарта, «Life of Milton» («Життя Мільтона» у 6-ти т., 1859–94) Д. Мессона, «The life of Dickens» («Життя Діккенса» у 3-х т., 1872–74) Дж. Форстера та ін. У Росії — це праці П. В'яземського про Д. Фонвізіна, П. Анненкова про О. Пушкіна, І. Аксакова про Ф. Тютчева та ін. Наприкінці 19 ст. Ф. Павленков започаткував серію «Жизнь замечательных людей» (продовжується від 1933). У 1-й пол. 20 ст. з'явилися

белетризовані Б. (А. Моруа, С. Цвейг, Р. Роллан, Л. Стрейчі, І. Стоун).

В Україні елементи біогр. описів з'являються у 11 ст. в житій. літературі, літопис. текстах; у літописах 16–17 ст. життєписи конкрет. осіб наближаються до реал. біогр. портрета. У 19 ст. створено біогр. працю «Исторические дѣятели юго-западной Руси въ біографіяхъ и портретахъ» (вып. 1, Київ, 1883) В. Антоновича та В. Беца, «Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей» (в 2-х т., вып. 1–6, С.-Петербург, 1874–79; вып. 7, С.-Петербург, 1888) М. Костомарова. Залежно від співвідношення наук. і худож. складників Б. поділяють на наукову (наук.-популярну), наук.-художню (белетризовану, есеїстичну) та художню. Наук.-популярна Б. перебуває за межами худож. літ-ри (в ній відсутні худож. вимисел та домисел). Зразками таких Б. є книги: «Життєпис Осипа-Юрія Гординського-Федьковича» (Л., 1911) О. Маковея, «Тарас Шевченко» (Москва, 1946) М. Шагінян, «Тарас Шевченко — поет, борець, людина» (К., 1982) Л. Новиченка та ін. Художня Б. існує у жанр. різновидах істор.-біогр. роману, повісті, оповідання, драми, поеми, циклу поезій, окремого вірша. За мірою достовірності відтворення особи Б. мають характер суто науковий (кожен факт спирається на документал. дані, зокрема «Т. Г. Шевченко: Біографія», К., 1984) або наук.-художній (письменник на основі документів відповідно до істор. правди створює худож. образ особистості у зв'язку з її конкрет. реал. оточенням, на тлі суспільно-істор. обставин). Серед творів, у яких автори є дослідниками біографій, — повісті та романи: «Михайло Коцюбинський» (1940), «Поетова молодість» (1960) Л. Смілянського, «Тарасові шляхи» (1961), «В степу безкраїм за Уралом» (1964) З. Тулуб, «Марія» (1988) О. Іваненко, «Дума про вогонь» П. Жура, «Четвертий вимір» Р. Іваничука (обидва — 1985; усі — Київ) та ін.

У 1-й пол. 20 ст. видано істор.-біогр. довідники - переважно про рев. діячів, Героїв Рад. Союзу, учених, митців. До здобутків цього часу належить праця О. Лейтеса і М. Яшека «Десять років української літератури. 1917–27» (Х., 1928), «Письменники Радянської України» (К., 1948, т. 2, ч. 1) Л. Хінкулова. Праця над біогр. довідниками значно поживалася від кін. 50-х рр. Опубл. серію ювіл. видань «Біобібліографія вчених УРСР», де вміщено й біогр. статті. За 1958–98 видруковано понад 180 біобібліографій. 1966 започатк. серію літ. і наук. портретів «Життя славетних» (від 1972 — «Уславлені імена»). Урізноманітнюються види біогр. досліджень: довідники, худож.-біогр. нариси, істор. портрети, наук.-біогр. монографії, де висвітлюються постаті укр. істор. діячів, учасників нац.-визв. руху, письменників, митців, учених,

освітян, які прислужилися Україні. Значна кількість укр. біогр. літ-ри у всіх її видах зумовила появу спец. наук. досліджень. У рад. часи виходили істор.-біогр. твори лише про тих осіб, які не заборонялися цензурою, проте і в таких працях зосереджувалося більше уваги на висвітленні істор., а не біогр. аспектів. Істор.-біогр. література про життя і діяльність видат. осіб України в ідеологічно витриманому стилі виходила переважно у формі ювіл. або некролог. біографій, збірників на пошану, окремих нарисів та [біобібліографії](#). У 30-х рр. нац. Б. не поповнювалася новими творами. Істор.-біогр. розвідки з'явилися наприкінці 50-х рр. і були представлені двома видами наук. творів: ґрунтов. дослідженнями духов. світу особистості (В. Дмитриченко «Суспільно-політичні погляди Я. П. Козельського», К., 1957; Д. Острянин «Світогляд Максимовича», К., 1960; В. Сарбей «Історичні погляди О. М. Лазаревського», К., 1961) й біографічними наук.-популяр. нарисами (Ф. Шевченко «Лук'ян Кобилиця: 3 історії антифеодал. боротьби селянства Буковини у 1-й пол. XIX ст.», К., 1958; В. Голобуцький «Максим Железняк», Москва, 1960; М. Котляр «Шукачі і дослідники скарбів», К., 1971). У 70-х рр. знову «закрито» нац. тематику, й лише у 2-й пол. 80-90-х рр. відновлюється інтерес до істор.-біогр. літ-ри. В Україні розвивається наук. Б., що характеризується появою істор.-біогр. нарисів, які презентують укр. істор. науку. Ці дослідження присвячено істор. діячам Київ. Русі та періоду середньовіччя (П. Толочко «Наїдки Мономаха», К., 1972; М. Котляр «Данило Галицький», К., 1979; «Історичні портрети: Із історії давньо-рус. і європ. політики X-XII ст.», К., 1990; «Полководці давньої Русі», К., 1991; Ю. Пінчук «Микола Іванович Костомаров», К., 1992; В. Смолій і В. Степанков «Богдан Хмельницький: Соц.-істор. портрет», К., 1993; «Історичні постаті України: Істор. нариси», О., 1993; «Богдан Хмельницький: Хроніка життя та діяльності», 1994; «Історична спадщина у світлі сучасних досліджень: Величко, Маркевич, Костомаров, Яворський», «Володарі гетьманської булави: Істор. портрети», «Гетьмани України: Довід.», 1995; «Історія України в особах. Давньоруська держава», 1996; усі — Київ).

Після розпаду СРСР політ. ситуація в Україні зумовила необхідність пошуків істор. підтвердження визв. змагань, ідеол. реабілітації тих осіб, імена яких пов'язані з відстоюванням ідеї держ. незалежності та спадкоємності нац. історії та культури України. З'явилася низка наук.-популяр. нарисів та істор. портретів, зокрема видання Інституту історії України НАНУ — «Історія України в особах IX-XVIII ст.» (К., 1993), «Історія України в особах XIX-XX ст.» (К., 1995). Опубл. книги оповідань про Д. Яворницького «У пошуках скарбів» (К., 1993) та «Козацький батько» (К., 1998) І. Шаповала. Сучасні історики досліджують життя і діяльність постатей УНР (Р. Пиріг «Життя Михайла Грушевського. Останнє десятиліття. 1924-1934», К., 1993; В. Пристайко, Ю. Шаповал «Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД: Трагічне десятиліття. 1924-1934», К., 1996). Опубл. низку спец. досліджень, що розглядають роль особистості в істор. процесі у контексті істор. подій; заповнюються «білі плями» історії, передрукуються видання укр. діаспори, відроджуються також краєзнавчі істор.-біогр. пошуки, поновлюється біобібліографія, друкуються збірники документів та нові істор.-біогр. видання.

Рекомендована література

1. W. R. Thayer. The Art of Biography. New York, 1920;
2. D. A. Stauffer. The Art of Biography in Eighteenth Century England. Princeton, 1941;
3. Ходорківський І. Історико-біографічні твори з життя письменників. К., 1963;
4. J. A. Garraty. The Nature of Biography. New York, 1964;
5. Смілянська В. Л. Біографічна Шевченкіана. К., 1984;
6. The Biographer's Art. Basingstoke, 1989;
7. Велевський А. Л. Основания биографии. К., 1993;
8. Українська біографістика: 36. наук. пр. К., 1996. Вип. 1;
9. Чишко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. К., 1996.

[В. С. Чишко](#)

Бібліографічний опис:

Біографія / В. С. Чишко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-35289>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).